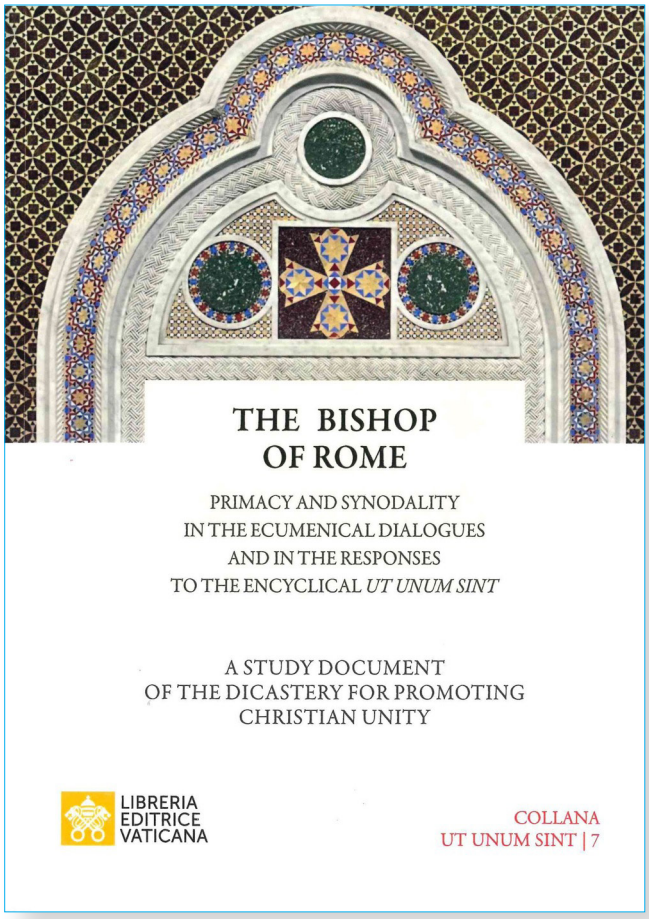
Perspectief

REACTIES OP *THE BISHOP OF ROME*

Inhoud

Redactioneel: De bisschop van Rome
Een studiedocument dat laat zien hoe Rome beweegt in een belangrijk oecumenisch vraagstuk 1
Prof. dr. Marcel Sarot

Is het pauselijk ambt aan vernieuwing toe?
Een kans voor de oecumene 9
Dr. Margriet Gosker

Een oud-katholieke reflectie op ambt en rol van de bisschop van Rome 30
Dr. Mattijs Ploeger

De Bisschop van Rome:
een blik vanuit Constantinopel - Nieuw Rome 40
Dr. Michael Bakker

Hoe verder met de Paus?
Een reactie op *The Bishop of Rome* 48
Dr. Arjan Plaisier

Is het pauselijk ambt aan vernieuwing toe?
Een kans voor de oecumene

Dr. Margriet Gosker

Inleiding

We mogen meedenken met ‘De bisschop van Rome’. Die titel is op zich zelf al een keuze.[2] Op de convocatie van de Katholieke Vereniging voor Oecumene staat ‘een nieuw soort paus? Hoe het ‘Petrusambt’ weer een teken van eenheid kan worden.' Maar is het ‘Petrusambt’ dan hetzelfde als ‘de bisschop van Rome’?

Aan de totstandkoming van dit document uit Rome is veel voorafgegaan. Paus Johannes XXIII riep het Tweede Vaticaanse Concilie samen, waar voor het eerst ook waarnemers van andere christelijke kerken waren uitgenodigd en mochten meespreken. Hij riep op tot Aggiornamento, de kerk bij de tijd brengen. Het was het begin van de actieve deelname van de Rooms-Katholieke Kerk aan de oecumenische beweging. Kerkscheuringen en schisma’s werden als schuld beschouwd. Dit besef is inmiddels ook bij protestanten doorgedrongen.[3]

[1] Dit is een bijdrage aan de studiedag ‘Een nieuw soort paus? Hoe het Petrusambt weer een teken van eenheid kan worden,’ gehouden door de Katholieke Vereniging voor Oecumene bij Tilburg School of Catholic Theology in Utrecht op 13 december 2024.

[2] De paus is o.a. genoemd: ‘Plaatsbekleder van Christus’, ‘Opvolger van Petrus’, ‘Opperherder van de Universele Kerk’, ‘Opvolger van de Prins der Apostelen’, ‘Patriarch van het Westen’, ‘Primaat van Italië’, ‘Aartsbisschop en Metropoliet van de Romeinse Kerkprovincie’, ‘Bisschop van Rome’, ‘Pontifex Maximus’, ‘Servus servorum Dei’, ‘Soeverein van de staat Vaticaanstad’. Paus Franciscus heeft in 2019 alle traditionele paustitels gedegradeerd. ‘The other pontifical titles are now being listed as ‘historical’, *Annuario Pontificio* 2020.

[3] Wassenaar noemt een verscheurde kerk onbestaanbaar, omdat Christus niet verdeeld is. Verdeeldheid is ‘werelds’, om niet te zeggen ‘uit den boze’. Jan Dirk Wassenaar, ‘Is Christus dan verdeeld?’, in: *Kontekstueel* 38 (2024) 6, 4-6,6.

Zijn opvolger, Paulus VI, die paus was van 1963-1978, erkende dat het 'pausdom' een groot struikelblok is voor de eenheid van de kerken. Hij schreef in zijn encycliek *Ecclesiam Suam* (1964), dat het tijd werd om aan de rechtmatige verlangens van de gescheiden christelijke broeders tegemoet te komen. "Niets verlangen wij vuriger dan hen in een volmaakte eenheid van geloof en liefde te omarmen."[4] Alle pausen na hem hebben dit bevestigd.[5] In 1965 stelde hij de bisschopsconferenties in, om zijn primaat op een meer collegiale manier te kunnen uitoefenen.[6] Met het decreet *Unitatis Redintegratio* (1964) ging Rome officieel deel uitmaken van de oecumenische beweging.[7] Johannes Paulus II, die paus was van 1978-2005, nodigde in 1995 in zijn encycliek *Ut Unum Sint* (UUS) alle christenen uit mee te denken over de vraag hoe het ambt van de bisschop van Rome voor allen aanvaardbaar zou kunnen worden.[8] Hij zei er wel bij, dat de nieuwe invulling geen afbreuk mocht doen aan het wezen van het pauselijk ambt.[9] Zijn uitnodiging was vooral ingegeven door zijn verlangen naar eenheid met de Oosterse Orthodoxie.[10] In 1987 was er een bijeenkomst in de Sint Pieter geweest in het bijzijn van de Oecumenische Patriarch Dimitrios I en daar was een liefdesverklaring uitgekomen.[11] Mooi om in verband met het komend herdenkingsjaar even te vermelden, dat

[4] Ecclesiam Suam §109, https://rkdocumenten.nl/toondocument/91-ecclesiam-suam-nl/.
Zie ook §110: "Desondanks worden wij die de verzoening nastreven, door velen van hen beschouwd als degenen die deze verzoening juist beletten. Zeggen sommigen van hen niet dat de opheffing van het primaat van de paus de vereniging met de gescheiden kerken zou vergemakkelijken?"

[5] Behalve paus Johannes Paulus I (1912-1978), maar die heeft slechts een maand geregeerd.

[6] Zie Paulus VI's motu proprio Apostolica Sollicitudo, https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19650915_apostolica-sollicitudo.html / https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19660806_ecclesiae-sanctae.html,40

[7] Zie het decreet over de oecumene Unitatis Redintegratio, https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html

[8] Johannes Paulus II, Ut Unum Sint, Encyclical Letter on Commitment on Ecumenism, 1995. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25051995_ut-unum-sint.html

[9] UUS §88-96.

[10] Een aantal reacties werd in 2001 gebundeld onder de titel The Petrine Ministry. De Pauselijke Raad voor de Bevordering van de Eenheid van de Christenen organiseerde in 2003 een symposium: 'The Petrine Ministry: Catholics and Orthodox in Dialogue.'

[11] UUS §24 en §59. BOR §3.

ze samen het Nicenum uitspraken zonder *filioque.*[12] De vraag is ook opgenomen door de Vijfde Wereldconferentie van *Faith and Order* in Santiago de Compostela in 1993.[13] Benedictus XVI, die paus was van 2005-2013, bracht de uitnodiging uit *Ut Unum Sint* geregeld onder de aandacht en wilde de discussie wel voortzetten, maar hij maar bracht er op geen enkele manier vaart in. In 2020 wilde men in Rome bij gelegenheid van 25 jaar *Ut Unum Sint* de discussie revitaliseren. Paus Franciscus onderstreepte het belang ervan en zei: "Vanaf het ogenblik dat ik ben geroepen, […] moet ik ook denken aan een nieuwe opzet van het pausschap." Hij vond, dat er eigenlijk nog maar weinig schot in zat.[14] Nu maken we mee, dat er schot in lijkt te komen. Nu lijkt het erop, dat er allerwegen een frisse geest van vernieuwing waait en dat er werkelijk serieus werk wordt gemaakt van collegialiteit en synodaliteit. Nu maken we mee, dat de beminde gelovigen op alle niveaus mee mogen praten en dat er naar hen wordt geluisterd. Als er ooit een tijd is geweest om het geschenk van kerkelijke eenheid met open armen te ontvangen, dan is het wel nu. Daar ben ik dus heel blij mee. Maar tegelijk weten we ook, dat het al zo vaak is gezegd. Ik ben inmiddels wat de Duitsers noemen een 'alte ökumenische Hase'. Ik herinner me hoe het Limarapport in 1982 met gejuich werd begroet. Want nu was het de Kairos. Nú zou de oecumenische doorbraak er zeker komen.[15] Die kwam er niet. Er kwam een 'oecumenische winter', met als dieptepunt de Verklaring *Dominus*

[12] Paus Johannes Paulus II en Patriarch Dimitrios I, 'Joint Declaration of Pope John Paul II and Patriarch Dimitrios I, http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-orientale/chiese-ortodosse-di-tradizione-bizantina/relazioni-bilaterali/patriarcato-ecumenico/dichiarazioni-comuni/common-declaration-of-pope-john-paul-ii-and-patriarch-dimitrios-.html.

[13] Thomas Best/Günther Gassmann, On the way to fuller Koinonia, Faith and Order Paper 166, WCC Publication, Geneva 1994, 243. UUS §89 verwijst er naar. Het is verder opgepakt in The Church: Towards a Common Vision, Faith and Order Paper 214, WCC, Geneva, §54-57.

[14] Paus Franciscus, Evangelii Gaudium 2013, 32. https://rkdocumenten.nl/toondocument/4984-evangelii-gaudium-nl/

[15] In 2007 gaf ik een lezing voor de Raad van Kerken in Nederland: 'BEM, wat was dat ook al weer?' In 2012 schreef ik, dat ik hoopte dat BEM ooit weer uit de ijskast gehaald zou worden. '… eine geschrumpfte oder verrottete Ernte ist BEM bestimmt nicht. Im Gegenteil. Wer dafür eine Nase hat, kann den köstlichen Geruch der BEM-Früchte einatmen, der uns locken will zu Konvergenz und Konsens, Einheit in der Vielfalt und sichtbarer Einheit: Anerkennung der Taufe, eucharistischer Gastfreundschaft und gegenseitiger Anerkennung der Ämter', Margriet Gosker, 'Wer dafür eine Nase hat… Das Lima-Dokument 30 Jahre später - Fokus: Die Niederlande', in: Una Sancta 67 (2012) 3,216-225.

Iesus.[16] Maar dat was een storm in een glas water.[17] Nu goed, “op elke winter volgt een lente,” zei Ineke Bakker, die toen algemeen secretaris was van de Raad van Kerken in Nederland.[18] Ik weet hoe verdrietig we waren, toen de vorige bisschop van Roermond de deelname aan de eucharistie aan mijn man pontificaal weigerde, terwijl we nota bene genode gasten van de parochie waren bij een feestelijke viering. Helaas siste iemand de bisschop op het moment suprême toe: “Hij is een protestant.” Henri Bontenbal is dus niet de enige die dit overkwam.

De Bisschop van Rome

En nu mogen we meedenken over dit nieuwe document: *De Bisschop van Rome* (BOR).[19] Die titel zal wel niet toevallig zo gekozen zijn. Het gaat ten diepste om zeggenschap, autoriteit, gezag, om wie het in de kerk van Christus uiteindelijk voor het zeggen heeft. Als predikant denk ik dan meteen: *Verbi Divini Minister,* dienaar van het goddelijke Woord.[20] De Reformatie hecht aan het gezag van de Heilige Schrift, méér dan aan de traditie van de kerk, ook al is het besef gegroeid, dat de leus *Sola Scriptura* aan herziening toe is.[21] Priesters zijn gehoorzaamheid verschuldigd aan hun bisschop en aan het pauselijk gezag. Gelukkig zien niet alleen protestanten, maar ook rooms-katholieken Christus als

[16] Congregatie voor de Geloofsleer, Dominus Iesus, https://rkdocumenten.nl/toondocument/78-dominus-iesus-nl/

[17] Margriet Gosker ‘Uitspraak Rome missionair bedoeld. Zijn de felle reacties op document Dominus Iesus terecht?’, in: Centraal Weekblad 48 (2000) 41, 5.

[18] Margriet Gosker, ‘Oecumenische winter?’, in: MV-NU 24 (2007) 2,10-12.

[19] The Bishop of Rome. Primacy and Synodality in the Ecumenical Dialogues and in the Responses to the Encyclical Ut unum sint, 2024, http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/documenti/altri-testi/the-bishop-of-rome.html

[20] Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland, Romeinse artikelen, artikel VI: “Opdat niet het ene ambt over het andere, de ene ambtsdrager over de andere, noch de ene gemeente over de andere heerse, maar alles wordt gericht op de gehoorzaamheid aan Christus, het Hoofd van de Kerk, is de leiding in de kerk toevertrouwd aan ambtelijke vergaderingen,” https://protestantsekerk.nl/kerkorde/kerkorde-van-de-protestantse-kerk/.

[21] Henk van den Belt, ‘The Problematic Character of Sola Scriptura’, in: Hans Burger/Arnold Huijgen/Eric Peels (ed.), Sola Scriptura. Biblical and Theological Perspectives on Scripture, Authority, and Hermeneutics, Leiden/Boston 2018, 38-55, https://www.theologie.nl/alleen-de-schrift/.

hoofd, herder en bruidegom van de kerk.[22] Dat wordt heel duidelijk onderstreept in de Verklaring van het Platform Rome–Reformatie van 24 januari 2024.[23]

Vier kernvragen

Het document stelt dat er rond de bisschop van Rome vier theologisch relevante kernvragen zijn: de Petrusdienst, de pauselijke onfeilbaarheid, het Jus Divinum en het Jurisdictieprimaat.[24] Het valt me op, dat de Heilige Schrift slechts een ondergeschikte rol speelt – even afgezien van de theologische onderbouwing van de Petrusteksten.[25] Verder duikt de Schrift eigenlijk alleen nog maar op in de reactie van de Duitse bisschoppen in 1875 op de uitspraak van Bismarck, die in hun ogen een verkeerde conclusie had getrokken uit de onfeilbaarheidsverklaring van de paus.[26] Maar de Schrift als hoogste gezagsinstantie is voor mijn traditie wel een kernpunt.[27] Is dat in deze tekst zo onderbelicht gebleven, omdat wij als Gereformeerden in tegenstelling tot de Lutheranen over dit onderwerp nauwelijks meegesproken hebben?[28]

[22] "Gemeenschap is als kenmerk van het priesterschap gebaseerd op de uniciteit van het Hoofd, de Herder en de Bruidegom van de Kerk, die Christus is. In deze ambtelijke gemeenschap krijgen ook enkele precieze banden vorm vóór alles in relatie met de paus, met het college van de bisschoppen en met de eigen bisschop. Het priesterambt bestaat immers alleen in gemeenschap met de paus en het bisschoppencollege, in het bijzonder met de eigen diocesane bisschop, aan wie de kinderlijke eerbied en gehoorzaamheid verschuldigd zijn," in: Directorium voor het ambt en leven van de priesters. Nieuwe uitgave, Kerkelijke Documentatie (2013) 2, §31.

[23] "Toch delen we het geloof in de drie-ene God en in Jezus Christus, de Zaligmaker en het ene Hoofd van de kerk," https://www.platform-romereformatie.nl/verklaring

[24] BOR, §33.

[25] Plaisier noemt de Schrift wel. Arjan Plaisier, "Waarom een platform Rome–Reformatie?" in: Kontekstueel 38 (2024) 6, 7-11,10.

[26] Bismarck had beweerd dat de bisschoppen alleen nog maar handlangers waren van een buitenlandse mogendheid. Daarop kwam een scherpe reactie van de bisschoppen, die zeiden dat de wel degelijk een eigen verantwoordelijkheid hadden, hetgeen door de paus werd bevestigd. BOR §65.

[27] BOR §72.

[28] "The primacy of the Gospel, a point particularly important for Lutherans. The principle of infallibility is unacceptable for a Lutheran understanding unless ex cathedra decisions by the pope remain under the final proviso of the revelation given in Holy Scripture," BOR §72. In de studie van Adriano Garuti, O.F.M., Primacy of the Bishop of Rome and the Ecumenical Dialogue, Ignatius Press, San Francisco 2004, vinden we informatie over de dialogen met Orthodoxen, Lutheranen en Anglicanen, maar de Gereformeerden ontbreken. Luther en Melanchthon worden vermeld, Calvijn ontbreekt. In de dialogen met de Orthodoxen wordt overigens de pauskwestie niet expliciet benoemd, Garuti, 63.

Het *Jus Divinium* is een lastige kwestie. Het leek vaak een zaak van 'wellus-nietus'. De *Confessio Augustana* zag trouwens het gezag van hun bisschoppen wel als goddelijk recht. Luther en Calvijn konden een paus niet naar goddelijk recht accepteren, maar wel 'de iure humano'.[29] Maar wat wordt er nu precies onder verstaan? En kan men het één van het ander helder onderscheiden.[30] Of kan het allebei tegelijk gelden? En is deze kwestie nog kerkscheidend? Het lijkt me niet.

Is het *jurisdictieprimaat* nog een probleem?[31] De scheiding tussen *Ordo* en *Jurisdictio* bestond in de eerste twee eeuwen niet. Later kreeg de *Potestas Jurisdictionis* voorrang boven de *Potestas Ordinis* en zo kon het gebeuren, dat er tot 1918 kardinalen waren, die geen bisschopswijding of zelfs geen priesterwijding hadden ontvangen. Het sterkste voorbeeld is daarvan is Paus Innocentius III (1160-1216), die zonder priesterwijding tot paus werd gekozen en ook als paus optrad, terwijl hij pas zes weken later zijn bisschopswijding ontving.[32] In die systematiek zou zelfs Pausin Johanna (theoretisch) geen probleem zijn geweest.[33] Dat heeft Paus Johannes XXIII in 1962 veranderd. De bisschopswijding zou nu voor alle kardinalen verplicht zijn.[34] Maar daar zijn ook weer uitzonderingen op mogelijk. Paul van Geest liet mij weten, dat het kardinalaat toch niet aan een wijding gebonden is. Het kardinalaat is ook niet te herleiden tot Christus.

[29] 'Volgens het Evangelie, of, zoals men zegt, naar goddelijk recht, komt deze jurisdictie de bisschoppen toe, als diegenen aan wie de dienst van Woord en sacrament toevertrouwd is'. Confessio Augustana artikel XXVIII. Wolfgang Klausnitzer, Der Primat des Bischofs von Rom. Herder, Freiburg/Basel/Wien 2004, 270. Volgens van der Borght kan ook naar het oordeel van Calvijn het pausdom niet gefundeerd worden uit goddelijk recht op basis van de Schrift. Eddy van der Borght, Het ambt herdacht, Meinema, 2000, 161.

[30] BOR §52.

[31] Van der Borght merkt op, dat de scheiding tussen Ordo en Jurisdictio sinds Vaticanum II is doorbroken, omdat men niet meer puur door een pauselijke beslissing bisschop wordt, maar door de ordinatie, de volheid van het wijdingssacrament. Van der Borght, 60.

[32] Innocentius III werd op 11 januari 1198 zonder priesterwijding tot paus gekozen. Hij trad als paus op, terwijl hij pas op 22 februari 1198 tot bisschop werd gewijd.

[33] Johannes Hus en andere reformatoren hebben de legende van Pausin Johanna gebruikt in hun strijd tegen de machtskerk. De uitkomst van het lichamelijk onderzoek moest luiden: testiculos habet et bene pendentes. Er verscheen een roman van Donna Woolfolk Cross, Pausin Johanna, New York 1996; Callenbach, Baarn 1997.

[34] Klausnitzer, 50.

Wat een paus daarmee doet is aan hem: hij kan zijn voorkeur uitspreken voor gewijde mannen, zoals in de geschiedenis is gedaan. Hij kan volgens Van Geest ook een leek benoemen.[35] Zo benoemde Paus Pius IX een kardinaal, die geen priester was, maar wel de diakenwijding had ontvangen (Theodolpho Kardinaal Mertel, 1806-1899). In een krantenartikel noemt Van Geest Karl Josef Kardinal Becker (1929-2015), die ook zonder wijding tot kardinaal werd gecreëerd. Dan zou ook een vrouwelijk kardinaal wellicht tot de mogelijkheden behoren?[36] Paus Franciscus zou ons daarmee wellicht kunnen verrassen! Maar hoe wordt het jurisdictieprimaat nu gezien in het licht van de huidige communio-ecclesiologie en het verrassende project van synodaliteit?[37] Hier lijkt nog werk aan de winkel.

Het vierde kernprobleem is de Petrusdienst. Ziet men de Petrusdienst als identiek aan de dienst van de bisschop van Rome? Hierbij en bij de pauselijke onfeilbaarheid heb ik een aantal vragen.

1. Mijn eerste vraag is: hoe zit het met de idee, dat Petrus de eerste paus en de 'plaatsbekleder' van Christus op aarde zou zijn?
2. Stel dat we zouden kiezen voor een oecumenisch universeel ambt van eenheid, is dat in overeenstemming met de Heilige Schrift?
3. Zo ja, stel dat gekozen wordt voor een Petrinisch universeel ambt van eenheid, is dat voor protestanten dan acceptabel?
4. Het is nog een stap verder om te spreken over de bisschop van Rome. Want zo blijft het eenheidsambt met Rome verbonden. Dat is niet altijd zo geweest.[38] Is dat een conditio sine qua non?
5. Hoe gaan we om met de apostolische successie waarvan het Limarapport zei, dat deze dient om de kerk bij het apostolisch geloof te bewaren?

[35] Paul van Geest in een e-mail aan mij van 9 januari 2025.
[36] Dagblad Trouw van 8 januari 2025,7.
[37] 'In spite of these clarifications, theological dialogues express the need for an integration of the teaching of Vatican I on jurisdiction in a communio ecclesiology.' BOR §68.
[38] 'Zunehmenden Bedeutung als religiöses Zentrum der Christenheit, Klausnitzer, 127.

6. Kan de paus alleen een gedoopte man zijn?[39] Zegt het document misschien ook iets over vrouw en ambt?
7. En tenslotte de vraag: wat is een Oecumenische paus?

Maar de echte grote vraag is nu: willen wij bewegen? Als oecumenisch theoloog reageer ik met de grootst mogelijke welwillendheid! Maar tegelijkertijd vraagt juist dit onderwerp er om, dat alle vragen en bedenkingen, die er van protestantse zijde zijn, wel aan bod komen. Voordat ik hier verder op inga, vergun me een korte terugblik op het begin van de breuk (sinds de Reformatie 1517), op het versterken van de breuk (het eerste Vaticaans Concilie, 1870-1962) en het begin van het herstel van de breuk (het tweede Vaticaans Concilie 1962-1965-heden).

Terugblik Reformatie

Ik kom uit een traditie, die de paus de antichrist heeft genoemd en de paapse mis een vervloekte afgoderij.[40] Dat is gelukkig verleden tijd, maar het staat nog wel in onze belijdenisgeschriften. De Reformata beroemt zich op het *Ecclesia semper reformanda,* maar is nog niet in staat gebleken dit te veranderen.[41] En helemaal verleden tijd is het nu ook

[39] Dat geldt ook voor de Verklaring van het Platform Rome–Reformatie. In het Platform zelf zijn vrouwen ook ondervertegenwoordigd, zoals Leene opmerkt. Almatine Leene, 'Vrouwen in een beweging voor eenheid tussen Rome en Reformatie', in: Kontekstueel 38 (2024) 6 27-30,29.

[40] Wat betreft de pauselijke mis: Zondag 30 vraag 80: 'Wat is het onderscheid tussen het avondmaal des Heren en de pauselijke mis?' Antwoord: 'Het avondmaal des Heren verzekert ons, dat wij volledige vergeving van al onze zonden hebben door het enige offer van Jezus Christus, dat hijzelf eenmaal aan het kruis volbracht heeft, en dat wij door de Heilige Geest worden ingelijfd in Christus, die naar zijn menselijke natuur niet op aarde, maar in de hemel is, aan de rechterhand van God zijn Vader en daar door ons aanbeden wil worden. Maar de mis leert, dat de levenden en de doden alleen dan door het lijden van Christus vergeving der zonden hebben, als Christus nog dagelijks voor hen door de mispriesters geofferd wordt, en dat Christus lichamelijk onder de gestalte van brood en wijn aanwezig is en daarom ook daarin aanbeden moet worden. Daarom is de mis in de grond van de zaak niet anders dan een verloochening van het enig offer en het lijden van Jezus Christus en een vervloekte afgoderij.' K. Zwanepol, Belijdenisgeschriften voor de Protestantse kerk in Nederland, Zoetermeer/Heerenveen 2004, 91. Oorspronkelijk stond vraag 80 niet in de Heidelbergse Catechismus. In de tweede druk vinden we een kortere vorm en in pas in de derde druk (nog steeds in 1563) werd de huidige tekst opgenomen. De verscherpte toon (Beza, Olevianus) hangt waarschijnlijk samen met de scherpe anathema's van het Concilie van Trente (1545-1563).

[41] Een poging tot wijziging is nog in 2011 gedaan binnen de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, 'Vervloekte afgoderij niet herzien' in: Nederlands Dagblad, 8 maart 2011.

weer niet want de paus werd onlangs in het *Reformatorisch Dagblad* nog steeds met overtuiging de antichrist genoemd.[42] En tot mijn verbazing schijnt zelfs Kardinaal Eijk in 2018 een verband gelegd te hebben tussen het pontificaat van Paus Franciscus en de

[42] Robin de Wever, 'Discussie laait weer op: is paus nu wel of niet de antichrist?', in: Trouw van 26 maart 2013. D.J. Budding, 'Samen op weg naar eenheid met RKK is doodlopende weg', in: Reformatorisch Dagblad van 8 augustus 2024, verwijst naar de Nederlandse geloofsbelijdenis (NGB), die spreekt over de 'valse kerk' (artikel 29). Zwanepol, 184-185. Het is volgens Budding volstrekt duidelijk, dat daarmee de Rooms-Katholieke Kerk bedoeld wordt. Wie dat ontkent doet volgens hem aan geschiedvervalsing. Niettemin staat het er niet. Budding verwijst ook naar de Westminster Confessie (artikel 25.6), die zegt: 'Er is geen ander hoofd van de Kerk dan de Heere Jezus Christus. De paus van Rome kan dus in geen enkel opzicht het hoofd ervan zijn, maar hij is de mens der zonde en de zoon des verderfs (II Thess. 2:3 ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, M.G.), die zichzelf in de kerk tegen Christus verheft en tegen al wat God heet.' G. van Rongen en M.J. Arntzen (ed.) De Westminster Confessie met de grote en de kleine Catechismus, Barneveld 19862, 70. In bijgaande tekst van de Westminster Confessie (https://rtc.edu.au/wp-content/uploads/Westminster-Confession.pdf) ontbreken de slotwoorden over de paus (hij is de mens der zonde etc.). Deze tekst werd aangenomen in 1993 door Orthodox Presbyterian Church (OPC) en kwam tot stand na jarenlang overleg tussen verschillende Gereformeerde en Presbyteriaanse denominaties. De tekst heeft echter geen status en komt niet in de plaats van de tekst uit 1647. Artikel 25,6 wordt niet door alle Presbyteriaanse kerken onderschreven. De Evangelical Presbyterian Church of Ireland noemt wel de paus van Rome, maar heeft hier een andere tekst: 'Er is geen ander Hoofd van de kerk dan de Here Jezus Christus. De pretentie van wie ook maar dat hij plaatsvervanger van Christus en hoofd van de kerk zou zijn, is onschriftuurlijk, vindt nergens enige feitelijke rechtvaardiging, en is een 'wederrechtelijke aanmatiging, en een ontering van de Here Jezus Christus.' De Presbyterian Church of Eastern Australia stelt, dat ondertekening van de Confessie niet een aanvaarden van het geschrift zelf of van de bewoordingen ervan inhoudt, alsof het een volmaakte en onfeilbare geloofsformulering zou zijn, maar dat men wel de leer van de Confessie onderschrijft. Van Rongen/Arntzen, 82. Budding noemt ook de kanttekeningen bij de Statenvertaling, die duidelijk maken, dat ze in het tweede beest uit Openbaring 13:11 de antichrist zien. Maar ondertussen vervolgt dit beest de ware Kerk van Christus. Men zag in de paus, en in de hele Roomse kerk, in vervulling gaan wat de Heere Jezus aan Johannes op Patmos liet zien. Aantekening 24 bij Openbaring 13:11: 'Dat de opkomst van dit andere beest uit de aarde den antichrist betekent, is buiten twijfel bij alle uitleggers; die zich zelven onder de gedaante van het eerste beest opdoet als een prins der wereld, en als een God op aarde, gelijk tot nu toe is aangewezen, maar nu voortkomt als een valse profeet, die de gehele wereld door zijn afgoderij en valse leer verleidt, gelijk uit het vervolg zal blijken'. Aantekening 25: 'Dat is, hij gedraagt zich in den uiterlijken schijn, en in zijn belijdenis, alsof hij de stadhouder van Christus, van het Lam Gods ware en een dienaar aller dienaren van Christus'. Aantekening 26: 'Dat is, voert in leringen die de Schrift noemt leringen der duivelen (I Tim. 4:1. Zie ook Matth. 7:15, II Cor 11:14). Doch enigen verstaan hierdoor de macht die hij zich aanmatigt van de hemel te sluiten en te openen.' Aantekening 27: 'Dat is, vervolgt en verdrukt de kerk van Christus met zijn geestelijke macht. door zijn instrumenten zijner geestelijke hiërarchie, met zijn inquisities, plakkaten, bannen uit de gemeenschap zijner kerk, en dergelijke; gelijk hij ook doet met zijn wereldlijke instrumenten, door bloedige plakkaten, en straffen met zwaard en vuur.' https://statenvertaling.nl/tekst.php?bb=66&hf=13&ind=1#startg Wim Verwoerd, 'De paus is wel degelijk de antichrist', in: Reformatorisch Dagblad van 30 september 2024.

komst van de antichrist.[43] Maar ik weet ook, dat men de paus zelfs al in het jaar 991 – ver vóór de Reformatie – voor antichrist heeft uitgemaakt.[44] In het begin van de Reformatie was de paus zeker niet het belangrijkste geschilpunt. Luther had er aanvankelijk niet zoveel problemen mee. En als er anders op hem was gereageerd zou hij de hiërarchische kerkstructuur waarschijnlijk niet eens hebben aangetast.[45] Hij heeft inderdaad de paus voor antichrist uitgemaakt, maar het blijft een feit, dat de paus Luther heeft geëxcommuniceerd en niet omgekeerd. Melanchthon schreef 20 jaar na Luthers 95 stellingen (in 1537), dat hij om de lieve vrede de paus wel wilde accepteren, maar dan uit puur menselijke overwegingen, want het had niets te maken met goddelijk recht.[46] De Reformatoren hadden blijkbaar meer moeite met de pauselijke machtspretenties dan met het ambt zelf.

Terugblik Vaticanum I

Het uitroepen van de pauselijke onfeilbaarheid in 1870 heeft het er niet gemakkelijker op gemaakt. Toen Paus Pius IX in 1870 met *Pastor Aeternus,* kwam,[47] werd dit een

[43] https://www.ncregister.com/blog/cardinal-eijk-pope-francis-needed-to-give-clarity-on-intercommunion Eijk zegt, dat hij het niet kan helpen dat hij in de kwestie van intercommunie denkt aan artikel 675 van de katholieke catechismus met als beginzin dat: 'Voorafgaand aan de komst van Christus de Kerk een laatste beproeving moet doorstaan die het geloof van talrijke gelovigen zal doen wankelen'. Dat is niet meer en niet minder de een aanduiding komst van de antichrist. Alsof nu dat moment is aangebroken. Frans Wijnands, 'Eijk, de antichrist is nabij!', in: De Roerom 2018. https://www.deroerom.nl/nieuws/2018/05/eijk-de-antichrist-is-nabij/ Hendro Munsterman, 'Kardinaal Eijk legt link tussen paus en antichrist', in: Nederlands Dagblad, 17 mei 2018.

[44] Bernard McGinn, De Antichrist. De geschiedenis van tweeduizend jaar aardse verdorvenheid, Baarn 1996. Hij vermeldt Waldenzen, die dit idee reeds huldigden. Klausnitzer vermeldt Franciscanen en middeleeuwse mystieken als Joachim von Fiore. De eerste keer zien we de paus antichrist genoemd door bisschop Arnulf van Orléans, in 991, Klausnitzer, 350.

[45] A.J. Bronkhorst, 'Het pauselijk ambt. Het standpunt van de Reformatie', in: M. van der Plas, De Paus van Rome. Opvattingen over een omstreden ambt, Utrecht z.j., 11-53,13.

[46] Melanchthon verklaarde bij de ondertekening van de Schmalkaldische artikelen in februari 1537: 'vom Bapst aber halt ich, so er das Evangelium wollte zulassen, dass ihm umb Friedens und gemeiner Einigkeit willen der jenigen Christen, so auch unter ihm sind und künftig sein möchten, sein Superiorität über die Bischöfe, die er hat jure humano, auch von uns zuzulassen und zu geben sei…'

[47] Pastor Aeternus. Dogmatische Constitutie over de Kerk van Christus https://www.vatican.va/content/pius-ix/en/documents/constitutio-dogmatica-pastor-aeternus-18-iulii-1870

breekpunt voor wat nu de Oud-Katholieke Kerk is.[48] Maar ook voor de reformatorische kerken was het onverteerbaar. Alsof er een deur met een harde klap werd dichtgeslagen. Laten we echter wel bedenken, dat *Pastor Aeternus* niet zomaar uit de lucht kwam vallen. We moeten het in zijn historische context zien. Er is heel wat aan voorafgegaan. Er waren felle voorstanders (Ultramontanisme) en felle tegenstanders (Gallicanisme). Twintig procent van de concilievaders was tegen, tien procent van de tegenstanders heeft Rome voortijdig verlaten. Toen het besluit na veel discussie genomen was, brak er een luid gejuich uit in de Sint Pieter: *'Viva Il Papa infallibile'.* Toen brak er een knetterend onweer uit, alsof het einde van de wereld nabij was. Een venster dicht bij de pauselijke troon viel in scherven uiteen door de geweldige windkracht. Voor de één was dit het bewijs van goddelijke afkeuring en zelfs toorn. En voor de ander een duidelijk bewijs van goddelijk welgevallen, zoals ooit bij de wetgeving op de Sinaï. Dit vermeldt Wolfgang Klausnitzer in zijn boek van 534 pagina's over het primaat van de bisschop van Rome.[49] Een zeer lezenswaardig boek.

De afkondiging van de pauselijke onfeilbaarheid was het slotakkoord van Vaticanum I. Het concilie moest abrupt worden afgesloten, omdat Garibaldi Rome veroverd had, wat de paus van zijn wereldse macht beroofde en hem tot de gevangene van het Vaticaan maakte. Het concilie had geen tijd meer om de eigen betekenis van het bisschoppelijk ambt goed te behandelen en daardoor bleef de ecclesiologie onaf.[50] Als ik het goed begrijp was *Pastor Aeternus* ook een reactie op nog hardere standpunten, die rond 1870 de paus zo ongeveer als 'Vice-God' zagen en dat bracht de kerkelijke eenheid in gevaar.[51] *Pastor Aeternus* was niet puur bedoeld om de pauselijke macht te versterken.

[48] De Duitser Von Döllinger (1799-1890) verwierp de pauselijke onfeilbaarheid. Hij legde in zijn geschriften de grondslag voor de leer van de Oud-Katholieke Kerk, waarvan hij nooit lid is geweest. Johann Joseph Ignaz von Döllinger en Johannes Huber, The Pope and the Council, London 1869. https://archive.org/details/a577134500dolluoft/page/n405/mode/2up D. Schoon, Wegwijs in de Oud-Katholieke Kerk. Amersfoort/Sliedrecht 2011, 11-32.

[49] Klausnitzer, 24.

[50] G.C. Berkouwer, Vaticaans Concilie en nieuwe theologie, Kok, Kampen1964, 179.

[51] Zo verklaarde bijvoorbeeld W.G. Ward (uitgever van de Dublin Review), dat de bul Quanta Cura uit 1864 aanvaard moest worden als het woord van God. Louis Veuillot zei dat alle bevelen van de paus als goddelijk geïnspireerd moesten worden beschouwd. Bronkhorst, 22.

Het ging er óók en vooral om de eenheid van de kerk te beschermen tegen lieden die de paus gelijk stelden aan God en pauselijke documenten aan het woord van God.[52]

Wat een paus zegt is natuurlijk niet per definitie onfeilbaar. Daarom zijn er in 1870 drie beperkingen aan de pauselijke onfeilbaarheid gesteld.[53] 1. Een paus spreekt niet privé onfeilbaar, maar alleen 'ex Cathedra', dus in zijn ambt van universele eenheid voor heel de kerk. 2. Een paus spreekt inhoudelijk alleen onfeilbaar over zaken die het geloof *(Depostium Fidei)* en de moraal betreffen. 3. Een paus ontvangt geen rechtstreekse goddelijke inspiratie. Om het geloofsgoed zuiver te kunnen bewaren krijgt hij Gods hulp *(assistentia)*, die hem voor dwalingen behoedt.[54] De Heilige Schrift wordt hier dus niet specifiek genoemd, maar is wellicht wel impliciet als bron verondersteld? Dat zou goed kunnen, want volgens *Lumen Gentium* §14 wordt de kerk geconstitueerd door de geloofsbelijdenis *(vinculum symbolicum)*, de sacramenten *(vinculum liturgicum)* en de kerkleiding *(vinculum hiërarchicum)*. Dat is de klassieke rooms-katholieke opvatting, die als Tria Vincula teruggaat op Bellarminus.[55] Maar Lumen Gentium noemt in §14 Schrift en Traditie wel als basis van de geloofsleer.

Terugblik Vaticanum II

De proclamatie van de collegialiteit van de bisschoppen met de paus en onderling tijdens Vaticanum II was inderdaad het begin van een doorbraak. Maar hoe zat dat nu met

[52] "A majority of the bishops saw in a reinforced papacy a protection for the freedom of the church," BOR §60.

[53] Ze zijn geformuleerd door Filippo Maria Guidi, aartsbisschop van Bologna, die er voor zorgde, dat de kenschetsing De Romani Pontificis infallibitate werd veranderd in het meer genuanceerde De Romani Pontificis infallibili Magisterio. Klausnitzer, 401. Pastor Aeternus, caput 4: 'Romanum Pontificem, cum ex Cathedra loquitur, id est, cum omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens, pro suprema sua Apostolica auctoritate doctrinam de fide vel moribus ab universa Ecclesia tenendam definit, per assistentiam divinam, ipsi in beato Petro promissam, ea infallibilitate pollere, qua divinus Redemptor Ecclesiam suam in definienda doctrina de fide vel moribus instructam esse voluit; ideoque eiusmodi Romani Pontificis definitiones ex sese, non autem ex consensu Ecclesiae irreformabiles esse. Si quis autem huic Nostrae definitioni contradicere, quod Deus avertat, praesumpserit; anathema sit.

[54] Klausnitzer, 415-416.

[55] Klausnitzer, 39.

die *'Nota praevia explicativa'*, die toch weer de eigen bevoegdheid voor de paus leek op te eisen?[56] Vooral in Nederland was de opschudding groot. Men sprak van een 'zwarte week', want het isolement, waaruit de nieuwe theologie de paus wilde bevrijden, werd door de *Nota Praevia* toch weer geaccentueerd.[57] Heeft Karel Blei gelijk, als hij zegt, dat dit pauselijk ingrijpen betekende, dat aan de in 1870 gedefinieerde positie van de paus niet getornd mocht worden.[58] Destijds legde Edward Schillebeeckx dat aan zijn geloofsgenoten toch wat anders uit.[59] Welbeschouwd had de *Nota Praevia* eigenlijk niets aan *Lumen Gentium* (1964) toegevoegd.[60] Er stond precies hetzelfde in, namelijk dat paus en bisschoppen samen het hoogst bevoegde gezag uitoefenen. Het stond er alleen in wat vagere bewoordingen. De paus wilde in de *Nota Praevia* een al te minimalistische uitleg verhinderen, namelijk dat bisschoppen iets zouden kunnen besluiten zonder paus. En dat mocht niet kunnen. En laten we het maar eerlijk zeggen: dat kan nog steeds niet.

Rooms-Katholieke vernieuwingstheologen als Hans Küng en Anton Houtepen bestreden een absolutistische interpretatie en probeerden er een meer flexibele interpretatie aan te geven. Dat werd ook toen al door Karel Blei gezien als de wens die de vader was van de gedachte.[61] Het Limarapport van 1982 heeft het pauselijk primaat bewust om-

[56] M. Gosker, Het ambt in de oecumenische discussie, Budapest/Amstelveen 2000, 91. "In virtue of his office, that is as Vicar of Christ and pastor of the whole Church, the Roman Pontiff has full, supreme and universal power over the Church. And he is always free to exercise this power," Pope Paul VI, Dogmatic Constitution on the Church, Lumen Gentium, 1964, 22-23.

[57] H.A. Oberman, 'Paus Paulus VI en de zwarte concilieweek. Eenzame paus of eerste der broeders', in: M. van der Plas (ed.), De Paus van Rome. Opvattingen over een omstreden ambt, Ambo, Utrecht z.j.[1965], 140-146,145.

[58] Karel Blei, 'Oecumenisch pleidooi uit onverwachte hoek', in: Kontekstueel 38 (2024) 6, 22-26,25.

[59] Schillebeeckx schreef: "Maar omdat de verbijstering over deze laatste week, vooral in Nederland, zo hevig is dat ze me naar het hart grijpt, en zich heeft geuit in zware droefheid, in verbeten woede of verontwaardiging en vooral omdat – ja wellicht alleen daarom – sommige priesters en intellectuelen door de geruchten over de laatste week in gewetensnood zijn geraakt, wil ik tegen mijn aanvankelijke bedoeling in, mijn visie geven op de feiten," Edward Schillebeeckx, 'Pijnlijke dagen – een interpretatie' in: Van der Plas (ed.), De Paus van Rome, 147-166,147.

[60] https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_en.html

[61] A.W.J. Houtepen, 'Onfeilbaarheid in discrediet', in: De Bazuin 52 (1969) 42,1-3. K. Blei, De onfeilbaarheid van de kerk, Kampen 1972, 202-203.

zeild.[62] Dat zou maar een stroom van antipapistische reacties oproepen. Een bezwaar van reformatorische zijde tegen het Limarapport was, dat het synodale element er in ontbrak.[63] Mijn eigen kerk staat in de traditie van een presbyteriaal-synodale kerkregering.[64] Hoe mooi is het, dat we nu een document uit Rome hebben, dat de synodaliteit zeer serieus neemt. Paus Franciscus heeft synodaliteit zelfs tot het kernthema van zijn pontificaat gemaakt. Er is sinds Vaticanum II veel veranderd.

Dank zij het concilie is er wederzijds respect gegroeid en de oprechte wens tot eenheid. De rehabilitatie van Luther werd in 2017 door Paus Franciscus serieus genomen. Op 31 oktober 2016 opende hij het Lutherjaar in de kathedraal van Lund in Zweden. Het Vaticaan gaf zelfs een postzegel uit met de gekruisigde Christus. Op een gouden achtergrond zien we de stad Wittenberg en met Luther links en Melanchthon rechts van het kruis'.[65] Maar Luthers excommunicatie is niet opgeheven, wat uit oecumenisch oogpunt zeer wenselijk zou zijn. Daarvoor heb ik herhaaldelijk gepleit.[66]

Wat zegt dit nieuwe document?

Het is eigenlijk een boek van 150 pagina's. Je hebt zeker enkele uren nodig om het helemaal te lezen. Het werd op 13 juni 2024 gepubliceerd, onder de titel *De bisschop van Rome: primaat en synodaliteit in oecumenische dialogen.* Wat is dit nu eigenlijk voor

[62] Doop, Eucharistie en Ambt, Verklaringen van de Commissie van Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken te Lima, Peru, januari 1982, Amersfoort 1983. De Nederlandse bisschoppenconferentie sprak uit, dat de 'Petrinische dienst' in het Limarapport niet was uitgesloten. En dat was zo, maar verzwegen werd het wel (Overwegingen 1984, 7).

[63] W. van 't Spijker, 'Het ambt in het Limarapport, IV', in: De Wekker, 13 januari 1987, 128.

[64] DE PKN kiest niet voor het congregrationalistische model met de gemeentevergadering als leidinggevend orgaan en ook niet voor het episcopale model met de bisschop als het hoogste gezag, maar voor de kerkenraad (het presbyterium) en de synode als hoogste gezagsorganen. Generale Synode van de Protestantse Kerk in Nederland, Notitie over de ambtsvisie van de Protestantse Kerk in Nederland, april 2012, 13.

[65] https://historiek.net/vaticaanstad-eert-ketter-maarten-luther-met-postzegel/72288/

[66] Margriet Gosker, 'Will Luther's excommunication be lifted in 2021? A plea of the Altenberger Ecumenical Round Table', in: Rocznki Teologiczne, Tomus LXVIII, zeszyt 7 (2021), 35-58. En in: Reformatorisch Dagblad van 9 januari 2021. https://www.margrietgosker.com/downloads/MargrietGoskerPublicatie0184.pdf

een tekst? Gaat er nu iets gebeuren? Wat dan? Hoewel Paus Franciscus ermee instemt is het geen pauselijke tekst, maar een 'Studiedocument' uitgegeven door de Dicasterie voor de Bevordering van de Christelijke Eenheid. Kardinaal Koch zei, dat dit document niet pretendeert volledig te zijn. Het is ook geen samenvatting van het katholieke leergezag over primaat en synodaliteit. Wat is het dan wel? Ik noem het maar een verkenning, bedoeld om de vruchten van de oecumenische beweging over het thema samen te vatten, te stimuleren en er wellicht ook de beperkingen van te laten zien. Het doel is om (oneerbiedig gezegd) alles wat er in de afgelopen jaren over gezegd en geschreven is nog eens te herkauwen. Het is ook een samenvatting van wat er aan antwoord is gekomen op *Ut Unum Sint.* Het wil stimuleren tot 'nadere reflectie', in de hoop, dat de kerken datgene wat in de laatste tachtig jaar oecumenisch in dit opzicht bereikt is, eindelijk ook eens gaan lezen. Dat is wederom oneerbiedig gezegd. Met een mooi woord heet dat 'receptie'.[67] Het voorstel is om de hele zaak opnieuw te bekijken.[68] Dat is dan nu de uitdaging. Het pauselijk ambt niet meer zien als een struikelblok, maar als een hoeksteek voor de oecumene. Moet ik uit wat kardinaal Koch er over zei opmaken, dat er van die zijde nog niet veel beweging in zit? Is de meeste hoop er op gevestigd, dat de beweging vooral van protestantse en orthodoxe zijde komt.[69]

Conclusie

Ik kom nu terug op mijn eerdere vragen.

Ad 1. Historisch gezien valt niet hard te maken dat Petrus de eerste paus was. Dat pausen opvolgers van Petrus zijn, lezen we niet in de Schrift. Het is een stukje geschiedenis, een oude traditie, die langzaam gegroeid is, en eigenlijk pas sinds de 5e eeuw is geïmplementeerd. Dat Petrus in de Schrift een vooraanstaande plaats inneemt als

[67] Interventie van Kardinaal Koch op 13 juni 2024. https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2024/06/13/240613f.html.

[68] Proposal of the 2021 Plenary Assembly of the Dicastery, entitled Towards an Exercise of Primacy in the 21st century.

[69] https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2024-06/koch-papal-primacy-is-service-exercised-in-a-synodal-manner.html

Primus inter Pares staat buiten kijf. Hij is duidelijk de leidende apostel.[70] Van de gedachte, dat hij en zijn opvolgers de plaatsbeklederes van Christus *(Vicarius Christi)* of zelfs van God op aarde zouden zijn *(Vicarius Dei)*, zou Petrus zelf denk ik vreemd hebben opgekeken. Het goede nieuws is dat onze onvolprezen Paus Franciscus in 2019 de titel Vicarius Christi gedegradeerd tot iets van het verleden. Maar niet alle pausen denken altijd hetzelfde. Er dus is geen garantie dat dit zo blijft.[71] In *De Bisschop van Rome* wordt nu ook onderkend, dat Petrus niet de enige rots is waarop Christus zijn gemeente bouwt en dat de sleutelmacht niet alleen aan Petrus is gegeven, maar ook aan de andere discipelen.[72] Ik heb de exegetische passages over de Petrusteksten met instemming gelezen.[73] Genoemd worden uiteraard de klassieke bewijsteksten die het belang van de apostel Petrus onderstrepen.[74] Met een glimlach zeg ik er bij, dat het toonaangevende blad van de Protestantse Kerk in Nederland al of niet toevallig ook Petrus heet. In de colofon staat, dat Petrus 'sterk is als een rots' en tegelijk 'zwak en feilbaar'.[75] Datzelfde onderkent Rome nu dus ook.[76]

[70] De naam Petrus komt in verschillende varianten (Simon/Petrus/Kefas) ruim 190 keer in het Nieuwe Testament voor. In de brieven aan de Corinthiërs, de Galaten, in alle Evangeliën, in Handelingen en in de Petrusbrieven, waarbij aangetekend dat ze niet door Petrus zijn geschreven en II Petrus met zekerheid pas na de dood van Petrus is geschreven. Klausnitzer, 73-115.

[71] Arnold Huijgen, 'De werkelijkheid van Christus en een cumulatief federatief kerkmodel', in: Kontekstueel 38 (2024) 6, 12-16,17.

[72] Mt 18:18. BOR §38.

[73] BOR, §34-38

[74] Met name Mt 16:18 (Jij bent Petrus, de rots waarop ik mijn kerk zal bouwen), Luc 22:32 (sterk je broeders), Joh 21:15 (weid mijn lammeren, hoed mijn schapen) en I Cor 15:5 (dat Hij verschenen is aan Kephas).

[75] "Soms doet de kerk denken aan Petrus, die visser, vriend en volgeling van Jezus. Sterk als een rots en tegelijk zwak en feilbaar. Net zoals de mensen in de kerk: soms moedig, soms overmoedig, soms te voorzichtig. Daarom heet het magazine van de Protestantse Kerk in Nederland Petrus," https://petrus.protestantsekerk.nl/over-petrus/

[76] 'Peter was not only the 'rock' named by Jesus […] but also a weak human being, a repentant sinner, rebuked by Christ and opposed by Paul'. UUS §90–91. BOR §36.

Ad 2. Geeft het Nieuwe Testament ruimte aan een ambt van universele eenheid? Anglicanen vinden van wel.[77] De studie *Communio Sanctorum* eveneens.[78] Ook de dialoog tussen gereformeerden en rooms-katholieken heeft dit al in 1977 erkend.[79] Dus dit inzicht lijkt oecumenische breed gedeeld te worden.

Ad 3. Hetzelfde geldt voor een Petrinisch ambt van universele eenheid. Dat is voor veel oecumenisch denkende protestanten en orthodoxen aanvaardbaar en wenselijk. Dat zegt ook de studie *Communio Sanctorum* uit 2004 van de Duitse Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie en de Duitse Lutherse Kerk.[80] En zo ziet de *Verklaring* van het Platform Rome–Reformatie het ook. Maar het is dan nog wel de vraag hoe dit verder wordt ingevuld.

[77] BOR §33. Kantika gives two conclusions. 1. that Anglicans be open to and desire a recovery and re-reception under certain clear conditions of the exercise of universal primacy by the Bishop of Rome. 2. that Roman Catholics be open to and desire a re-reception of the exercise of primacy by the Bishop of Rome and the offering of such a ministry to the whole Church of God. Przemyslaw Kantyka, 'A gift to be shared. Anglicans and Catholics in Dialogue on Primacy', in: Roczniki Teologiczne, Tom xlviii-xlix, Notebook 7, 2001-2002, 55-63,61.

[78] Klausnitzer, 512. German National Bishops' Conference/The Lutheran Church of Germany, Communio Sanctorum, the Church as the Communion of Saints, Collegeville 2004.

[79] BOR §35.

[80] 'Grundlegend ist die Frage zu stellen, ob auch auf der universalen Ebene ein Einheitsdienst theologisch begründbar sei. In Communio Sanctorum sagen Römisch-Katholische und Lutheraner dass ein solcher Dienst grundsätzlich als sachentsprechend anzusehen ist. Aus orthodoxer Sicht ist ein personales und universales einheitsdienendes Amt nicht notwendig, kann aber als sachentsprechend angesehen werden.' Zentrum für ökumenische Forschung der Ludwig-Maximilians-Universität München, in: Oliver Schuegraf, Udo Hahn, Communio Sanctorum, Evangelische Stellungnahmen zur Studie der Zweiten Bilateralen Arbeitsgruppe der Deutschen Bischofskonferenz und der Kirchenleitung der VELKD, 267-293,283.

Ad 4. Het document zegt dat het spreken over *De Bisschop van Rome* een stap vooruit is, omdat andere pauselijke hoogheidstitels onder de radar zijn verdwenen?[81] Dat is mooi. Maar Rome blijft wel centraal staan. We weten, dat er aanvankelijk vijf belangrijke centra van christelijk geloof waren: Rome, Constantinopel, Alexandrië, Antiochië en Jeruzalem. Het was Paus Bonifatius III (†607), die de bisschop van Rome als hoofd van alle kerken zag en dat ook zo regelde.[82] Maar dat hoeft dus niet zo te zijn of altijd zo te blijven. Er zouden ook andere mogelijkheden bedacht kunnen worden en die zijn ook al bedacht.[83] De Verklaring oppert dan de mogelijkheid van een protestantse ritus binnen de éne kerk.[84] Kennelijk gaat het dan toch om de Rooms-Katholieke Kerk? Is dat dan geen terugkeeroecumene?[85] Marcel Sarot denkt van niet, nu alle christenen mee mogen denken over een invulling van het Petrusambt dat ook voor hen aanvaardbaar is. Hij acht het denkbaar, dat Rome gaat bewegen.[86] Ik hoop het met hem, maar dat moeten we nog gaan zien. Persoonlijk zie ik de grote waarde in van een ambt van universele eenheid. Protestanten rollen altijd veel te snel uit elkaar. Dit ambt is een ijzersterk merk om eenheid te bewaren en te bevorderen. En – dat is ook belangrijk – het is óók een stem. Als ik zie hoe Paus Franciscus spreekt en smeekt om vrede en gerechtigheid in onze tijd. Dat vind ik heel indrukwekkend. Dan is misschien 'terugkeeroecumene' langzamerhand geen vies woord meer? Het dan nu de vraag of de Rooms-Katholieke Kerk

[81] Zie noot 2.

[82] 'Der Ursprung und Anfang des Papsttums sei die Übertragung des Primates an Bonifaz III durch den oströmischen Usurpator Phokas gewesen'. De paus als Caput omnium Eccesiarum, Klausnitzer, 266, 287.

[83] De Wereldraad van Kerken heeft nooit ambities in deze richting getoond. Wel is voorgesteld de Heilige Stoel naar Latijns Amerika of Afrika te verplaatsen, nu Europa seculariseert en het christendom zich in die continenten concentreert.

[84] De Verklaring van het Platform Rome–Reformatie van 24 januari 2024 noemt de erkenning van de legitieme betekenis van de paus als herder van de herders en van het sacrament van de eucharistie van de kant van protestantse kerken en de erkenning van de legitieme betekenis van de 'protestantse' ambten en van het heilig avondmaal van de kant van Rome als mogelijke stappen naar deze vereniging.

[85] In 1868 riep Paus Pius IX in: Iam Vos omnes alle van 'gescheiden christenen' op snel naar de enige kudde van Jezus Christus terug te keren. Marcel Sarot, 'Terugkeer en hereniging. Opmerkingen bij een belangrijk verschil', in: Kontekstueel 38 (2024) 6,17-21

[86] https://www.platform-romereformatie.nl/post/van-kerken-tot-kerk

dé kerk is ‘in which the sole Church of Christ subsist’ of is het een van de denominaties naast de andere zusterkerken kerken?[87]

Ad 5. Er zijn twee vormen van apostolische succesie: de *Successio Ministrorum* en de *Successio Verbi,* die elkaar wederkerig bepalen.[88] De opeenvolging van ambtsdragers is slechts één van de wegen waarin de apostolische traditie zich manifesteert. De overdracht van het evangelie en het leven van de gemeente zelf zijn even belangrijk. Dan kan niet gezegd worden, dat kerken zonder historisch episcopaat de continuïteit met het apostolisch geloof niet bewaard hebben.[89] En kerken met historisch episcopaat hebben lang niet altijd de eenheid weten te bewaren. Apostolische successie op zichzelf is dus geen garantie voor eenheid.

Ad 6. *De Gemeenschap van Protestantse Kerken in Europa* (CPCE) heeft benadrukt, dat de vrouw in het ambt voor deze kerken niet onderhandelbaar is.[90] Dus was ik benieuwd of er hierover ook iets in het document stond. Nee dus. *De Bisschop van Rome* zwijgt er over. Maar in het *Slotdocument over Synodaliteit* van 27 oktober 2024 staat (§60) staat dat mannen en vrouwen aan elkaar gelijkwaardig zijn door hun doop en dan volgt een aantal argumenten, waaruit zou kunnen blijken dat er geluisterd is naar de argumenten van de twee voorvechters van het openstellen van de ambten voor

[87] Garuti, 327.
[88] Klausnitzer, 120.
[89] Margriet Gosker, Het ambt in de oecumenische discussie, Delft 2000, 16. “In churches which practise the succession through the episcopate, it is increasingly recognized that a continuity in apostolic faith, worship and mission has been preserved in churches which have not retained the form of historic episcopate. This recognition finds additional support in the fact that the reality and function of the episcopal ministry have been preserved in many of these churches, with or without the title ‘bishop’. Ordination, for example, is always done in them by persons in whom the Church recognizes the authority to transmit the ministerial commission,” Baptism, Eucharist and Ministry, Faith and Order Paper 11, World Council of Churches, Geneva 1982, 28-32,29.
[90] Tegelijk ziet de CPCE samenwerking met kerken die geen vrouwen wijden niet als onmogelijk. Mario Fisher, Martin Friedrich (ed.), Ministry, Ordination, Episkope and theological Education, Leuenberg Documents Nr. 13, Mandated by the Council of the Communion of Protestant Churches in Europe, Leipzig 20202, 54.

vrouwen, de theologen Ida Raming en Iris Müller.[91] Toch krijgen vrouwen in de Romana nog steeds geen volledige erkenning van hun roeping en charisma. Het *Slotdocument Synodaliteit* roept daar wel toe op en zegt ook dat de kwestie van het diaconaat voor vrouwen niet afgesloten is.[92] In december 2024 zei de paus nog publiekelijk, dat er "dingen zijn die alleen vrouwen begrijpen. Daarom heeft theologie hun bijdragen nodig. Een uitsluitend mannelijke theologie is incompleet."[93] Maar we hebben in die richting echter nog een lange weg te gaan.

Ad 7. Het Platform Rome–Reformatie oppert de mogelijkheid van een protestantse ritus binnen de éne verenigde kerk. Zal die oecumenische paus in die éne verenigde kerk, waarin een protestantse ritus welkom is, ook iemand kunnen zijn uit andere dan Rooms-Katholieke Kerk? Ik eindig met een citaat van mijn leermeester Gerard Rothuizen, die zei, dat de beste paus de paus is die de paus afschaft. En zouden wij dan niet allemaal willen dat hij bleef?

[91] Volgens Canon 2024 kan alleen een gedoopte man gewijd worden. Dat is een onderwaardering van de waardigheid van vrouwen en hun capaciteiten, want ook zij zijn naar Gods beeld geschapen (Gen. 1:27). Het is ook in tegenspraak met Lumen Gentium 32 en Gal. 3:27. De Rooms-Katholieke Kerk doet zichzelf hiermee te kort. Vrouwen zijn een Godsgeschenk voor de vernieuwing van de kerk (Ef. 4,8.10-12), maar worden door canon 1024 onderdrukt. Dat is juist in deze tijd van gebrek aan priesters onverantwoord. Daardoor zijn er ook te weinig eucharistievieringen. Zei Jezus niet dat wetten er zijn voor mensen en niet omgekeerd (Mc. 2:27)? Met groot vertrouwen in de Opgestane Christus willen wij de zware steen van de discriminatie weggerold zien worden en net als Maria Magdalena de blijde boodschap brengen. Barbara Maria Ursula Velik-Frank, 'Die Donaupriesterinen, the Danube seven, Grundlagen, Motive und Relevanz einer heterotopen Provokation, Graz 2016,438. https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/content/titleinfo/1592847/full.pdf

[92] "De Schrift getuigt van de prominente rol van Maria, de moeder Gods, van Maria van Magdala en van de essentiële bijdragen van vele andere vrouwen in de heilsgeschiedenis. Deze Schriftgedeelten moeten een passende plaats krijgen in de liturgie. Vrouwen vormen de meerderheid van de kerkgangers en zijn vaak de eerste getuigen van het geloof in gezinnen. Ze zijn actief in het leven van kleine christelijke gemeenschappen en parochies; ze leiden scholen, ziekenhuizen en opvanghuizen; ze leiden initiatieven voor verzoening en de bevordering van menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid. Vrouwen dragen bij aan theologisch onderzoek en hebben verantwoordelijke posities in kerkelijke instellingen, de diocesane Curie en de Romeinse Curie. Deze Vergadering roept op tot de volledige implementatie van alle mogelijkheden die de huidige wetgeving al biedt met betrekking tot de rol van vrouwen, in het bijzonder op plaatsen waar deze nog niet zijn benut. Er is geen reden waarom vrouwen geen leiderschapsrollen in de kerk zouden kunnen vervullen: wat van de Heilige Geest komt, kan niet worden tegengehouden. De kwestie van de toegang van vrouwen tot het diaconale ambt blijft

open. Verdere onderscheiding is in dit opzicht nodig. De Assemblee roept ook op om meer aandacht te besteden aan de taal en beeldspraak die gebruikt worden in prediking, onderwijs, catechese en het opstellen van officiële kerkelijke documenten, en daarbij meer ruimte te geven aan de bijdrage van vrouwelijke heiligen, theologen en mystici." Originele Italiaanse tekst: "In forza del Battesimo, uomini e donne godono di pari dignità nel Popolo di Dio. Eppure, le donne continuano a trovare ostacoli nell'ottenere un riconoscimento più pieno dei loro carismi, della loro vocazione e del loro posto nei diversi ambiti della vita della Chiesa, a scapito del servizio alla comune missione. Le Scritture attestano il ruolo di primo piano di molte donne nella storia della salvezza. A una donna, Maria di Magdala, è stato affidato il primo annuncio della Risurrezione; nel giorno di Pentecoste, nel Cenacolo era presente Maria, la Madre di Dio, insieme a molte altre donne che avevano seguito il Signore. È importante che i relativi passi della Scrittura trovino adeguato spazio all'interno dei lezionari liturgici. Alcuni snodi cruciali della storia della Chiesa confermano l'apporto essenziale di donne mosse dallo Spirito. Le donne costituiscono la maggioranza di coloro che frequentano le chiese e sono spesso le prime testimoni della fede nelle famiglie. Sono attive nella vita delle piccole comunità cristiane e nelle Parrocchie; gestiscono scuole, ospedali e centri di accoglienza; sono a capo di iniziative di riconciliazione e di promozione della dignità umana e della giustizia sociale. Le donne contribuiscono alla ricerca teologica e sono presenti in posizioni di responsabilità nelle istituzioni legate alla Chiesa, nelle Curie diocesane e nella Curia Romana. Ci sono donne che svolgono ruoli di autorità o sono a capo di comunità. Questa Assemblea invita a dare piena attuazione a tutte le opportunità già previste dal diritto vigente relativamente al ruolo delle donne, in particolare nei luoghi dove esse restano inattuate. Non ci sono ragioni che impediscano alle donne di assumere ruoli di guida nella Chiesa: non si potrà fermare quello che viene dallo Spirito Santo. Anche la questione dell'accesso delle donne al ministero diaconale resta aperta. Occorre proseguire il discernimento a riguardo. L'Assemblea invita inoltre a prestare maggiore attenzione al linguaggio e alle immagini utilizzate nella predicazione, nell'insegnamento, nella catechesi e nella redazione dei documenti ufficiali della Chiesa, dando maggiore spazio all'apporto di donne sante, teologhe e mistiche."

[93] https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2024-12/pope-to-theologians-ideology-kills-reality.html